

Лола СТОЈАНОВИЋ
(НЕ)МОГУЋНОСТИ ДИЈАЛОШКЕ
КРИТИКЕ У СРПСКОЈ
КЊИЖЕВНОСТИ

Факултет за образовање
учитеља и васпитача,
Универзитет у Београду

(Бранко Вранеш, *Критичари у дијалоју: Р. Константиновић, Н. Пејковић, А. Јерков о српској поезији 20. века*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2023, 247 стр.)

Књига *Критичари у дијалоју: Р. Константиновић, Н. Пејковић, А. Јерков о српској поезији 20. века* Бранка Вранеша објављена је у издању Савеза славистичких друштава Србије, у склопу едиције Славистички списи 2023. године. Сам наслов монографије покреће важно питање критичког дијалога који данас, можда више него у претходним деценијама, недостаје српској академској заједници. Једна од основних тенденција ове књиге огледа се у покушају успостављања критичког дијалога, дакле, у сагледавању дијаложке концепције критичког мишљења као облика својеврсне блискости међу критичарима. У том кључу треба разумети и улогу јежа на корицама Вранешове монографије као омаж Шопенхауеровој параболу, али и Александра Јеркова, који је приметио да се књижевни критичари „морају каткад загрлити, али само тако да једни другима своје бодље не протну кроз крхко тело“ (Јерков 2009: 10). Чини се да Бранко Вранеш унапред рачуна на одсуство благонаклоности академске политике, премда не и академске заједнице као такве, у сусрету с књигом која је провокативна, и то бар из два разлога. Први је његова намера да упоредо сагледа два књижевна критичара чије су методологије отвориле два хоризонта књижевнотеоријског проучавања српске књижевности од друге половине XX века до данас. Успостављање дијаложке везе између Радомира Константиновића и Новице Петковића подразумева и дијалог Бранка Вранеша са савременим опонентним критичким струјама, које укључују и разлике у методолошкој аргументацији и разлике у идеолошким погледима. Стога је јасно да суоднос Константиновића и Петковића „може изазвати различите реакције“, али је још важније показати да су приступи ових критичара конститутивни за проучавање српске поезије XX века и дан-данас. Други, можда провокативнији моменат монографије тиче се позиционирања постхерменеутичке теорије

српске књижевне имагинације коју успоставља Александар Јерков. Разлагање Јерковљевих постхерменеутичких постулата, који до овог тренутка готово да стоје усамљено на српској теоријској сцени, отвара још једну раван дијалога – између Вранеша, тада доцента, и Јеркова, његовог професора и ментора, али и између Вранеша и оног дела академске заједнице који се оглушује о значај и вредност постхерменеутичке методологије проучавања књижевности. Имајући у виду да однос између критичара не подразумева увек слагање и прихватање, Бранко Вранеш концепцијом дијалога упућује на нужност проналажења мере шопенхауеровског одстојања, те би можда ова књига могла да отвори простор за будуће дијалогe ослобођене „тотализациј[e] идеолошког мишљења о смислу универзитета и смислу књижевности“ (Вранеш 2023: 9).

(Не)могућност дијалога између Новице Петковића и Радомира Константиновића показује разилажења и подударана спекулативне и структуралистичке методе интерпретације поезије Душана Матића и Момчила Настасијевића. Вранеш тако супротставља Константиновићево „екстензивно“ и Петковићево „генетичко“ читање Момчила Настасијевића, односно надреалистичко и структуралистичко разумевање Душана Матића. Премда је дијалогско уважавање међу овим критичарима постојало шездесетих и седамдесетих година (Петковић 1971. године у студији *Сјекуларна мейода Радомира Константиновића: на маринама студије о Момчилу Настасијевићу* афирмативно говори о Константиновићевој студији *Момчило Настасијевић* и предностима спекулативне методе), Вранеш показује Константиновићево тихо удаљавање од млађег критичара у есеју из 1979. године „Настасијевић чита Синишу Пауновића“ у контексту тумачења „Речи у камену“, док се Новица Петковић 1988. године отворено опире спекулативној методи у студији „Проучавање иманентне поетике: предмет и сврха“. Вранеш указује на сродности Константиновићевих и Петковићевих виђења Настасијевићеве модерности „по питању односа према традицији, језику и генези песме“ (212), али и наглашава да, упркос томе што „Константиновићеве анализе (...) кореспондирају са закључцима Петковићеве књиге о Настасијевићу из 1995. године (...) Петковић не помиње Константиновићево име“ (212). Сличан развојни лук у односу двојице тумача Вранеш приказује у њиховим погледима на поетику Душана Матића, наглашавајући да је

ситуација (...) утолико интересантнија што Петковићеви рани закључци о Матићевим „белинама између речи и у речима самим“ (...) антиципирају Константиновићево тумачење Матићевог надреализма. С друге стране, Константиновићева анализа Матићевог „лесничког структурализма“ (...) антиципира Петковићеве структуралне анализе варијантности, огледалске структуре и асиметричне симетричности на нивоу Матићевог стиха, строфе, песме и циклуса. (212–213)

Раскол између два критичара која су конституисала две парадигме тумачења српске књижевности XX века Вранеш види као узрок раскола у савременој теорији и тумачењу српске књижевности. Исцрпним приказивањем експлицитних и имплицитних дијалога Радомира Константиновића и Новице Петковића, предности и недостатака њихових методологија, Бранко Вранеш указује на могући пут савремене критике која би разлике у приступима књижевном тексту инкорпорирала у сопствени интерпретативни метод и отворила плодотворнију стратегију тумачења. На том путу стоји пост-херменеутичка методологија Александра Јеркова која не пристаје на велику теорију, на једну једину истину (премда би се то могло проблематизовати сагледавањем Јерковљеве последње књиге о истини српске књижевности), већ стратегијама *хермејеуџике* комуницира и са сопственим и са свим себи супротстављеним интерпретативним начелима. „Одустајање од јединствене и коначне истине тумачења претпоставља одустајање од политике моћи, која се манифестује у бици за надмоћ једних тумача над другима и бици тумача за надмоћ над самим текстом, у име радости читања“ (215). У овом кључу Вранеш приказује Јерковљеве дијалоге с Драганом Стојановићем и Слободаном Владушићем поводом тумачења „*Santa Maria della Salute*“ Лазе Костића, Драгишом Живковићем и Милорадом Павићем поводом симболизма Војислава Илића, односно Новицом Петковићем у контексту Дисовог песништва. Приказивањем стратегија *херменеусије* из Јерковљевих књига о смислу (књижевне) имагинације и *херменеусије* из Јерковљеве опсежне студије о Црњанском, Вранеш указује на ауторов покушај да се одговори на питање о друштвеном, историјском и онтолошком смислу књижевне имагинације. Вранеш инсистира на Јерковљевом успостављању супериорности „књижевног мишљења, које представља простор слободе имагинације над досадашњим интерпретативним и политичким теоријама“ (217). То се посебно огледа у дијалозима Александра Јеркова с Агамбеном, Штајгером, Хајдегером и Шмитом. Кључну прожетост књижевне имагинације и друштва којем припада, Александар Јерков сагледава као истину целовитости саморазумевања и националног идентитета. Ове тенденције Вранеш проналази и у критичком дијалогу који Александар Јерков води с Радомиром Константиновићем и Новицом Петковићем поводом поезије Милоша Црњанског.

Централно место дијалога који Бранко Вранеш ревитализује у својој монографији тиче се верности или легитимитета, односно граница тумачења књижевног текста. (Не)могућност критичког дијалога између Константиновића и Петковића показао је однос „према границама књижевне интерпретације“ (217). Петковићев структурализам из 1988. године инсистира на емпиријским оквирима тумачења, док Константиновићев спекулативни метод те границе превазилази. Дијалог који Бранко Вранеш води с Александром

Јерковим показује, уз поштовање млађег тумача према теоријским начелима старијег, могући правац постхерменеутичке теорије ка радикалној слободи тумачења. Након Хајдегера и Дериде, Вранеш види „два пута која херменеутику воде у 21. век“ (178): један превазилази постструктуралистичку апорију порицања истине, тако што у хермејеутици види процес тумачења који не жели да дође до истине, док други, чини се близак Бранку Вранешу, „води тумача из текста у имагинирање целине бивствовања, у откривање лепоте надоместка и поетизацију истине, не презајући од радикалне слободе тумачења књижевности“ (179). Овај други пут произлази из постхерменеутичког дијалога Вранеша и Јеркова, односно из имплицитних дилема „Јерковљеве дијалогске постхерменеутике“ (219).